

Croatica XXI (1990) — 34 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

Srećko Lipovčan

UJEVIČEV POLITIČKI ANGAŽMAN*

UDK 886.2—94

Politički angažman A. Ujevića (1909—1919) paradigmatičan je za njegov naraštaj, kao idejni razvitak od starčevićanstva do jugo-unitarizma te, nakon grubog iskustva s velikosrpsvom, do simpatija prema federalizmu i — odustajanja od politike. Kao informacija stranim slavistima, ovaj se idejni razvitak izlaže u glavnim crtama u kontekstu općih prilika, na osnovi rezultata dosadašnjih istraživanja, s nekim novim podacima i problemima, i uz potkrijepu što je pružaju Ujevićeve pjesnički i publicistički iskazi.

1. Pristup

»Ah, tijesan mi je, tijesan grada kut,
jer duša želi vidjet slike nove...«

»Tijesan grada kut« topos je što ga hrvatska književnost varira unatrag stotinu i pedeset godina kao neprevladano opće mjesto svoga duhovnog zahtjeva i svijesti o općedruštvenoj zbilji. Objavljujući ove stihove — uostalom, prve koji su mu tiskani — u zagrebačkoj »Mladoj Hrvatskoj« još kao splitski gimnazijalac, ne napunivši ni osamnaest godina, Augustin Ujević će i naslovom (*Za novim vidicima*) odrediti vlastitu buduću poziciju za čitavo desetljeće unaprijed.¹ Ušavši u književnu i kulturnu javnost u otkrilju Matoševa skuta, što gradbena načela ove pjesme jasno kazuju, slijedit će Ujević ponajpnije i matoševsku nacionalno-političku inspiraciju — pravašku, dakako. Govorimo li o Ujevićevu POLITIČKOM ANGAŽMANU, onda je riječ baš o prvih deset godina njegova javnog djelovanja, od 1909. do 1919. Nastojeći se »baviti politikom«, i on će, kao i mnogi njegovi vršnjaci, također pisci, pjesnici, doživjeti da se — politika bavila njime. Svoje najbolje stihove, one po kojima će postati najsnažnija pjesnička ličnost hrvatske književnosti ovoga stoljeća, Ujević će, međutim, napisati nakon ovoga prvog razdoblja. Gledajući u njemu s pravom najvećega hrvatskog pjesnika, književna kritika i znanost o književnosti radije su njegovu opusu pristupali selektivno nego integralno, pa tek rijetki specijalisti danas znadu što se može podrazumijevati pod njegovim POLITIČKIM ANGAŽMANOM.

Postoji, međutim, još jedan razlog zbog kojega se ovakvu Ujevićevu djelovanju i njegovim, mahom publicističkim tekstovima, nastalim u tih deset godina, donedavno posvećivalo manje pozornosti, nekako ih se »preskakivalo«, poput »poroda od tmine«. Taj je razlog izvanznanstveni. Naime, nakon prve, razmjerno kratke faze *pravaškog nacionalizma*, mladi će Ujević postati jednim od glavnih burevjesnika nacionalno-ideološke konverzije koja je zahvatila brojnu mladež u sjevernim i, posebice, u južnim hrvatskim krajevima. Umjesto borbe za ostvarenje ideala Ante Starčevića i Eugena Kvaternika (dakle, najjednostavnije rečeno, borbe za konstituiranje *hrvatske* nacije i države), mladež će Ujevićeva naraštaja listom prionuti uz ideologiju takozvanog *narodnog jedinstva*, uz postavku dakle, da su Srbi i Hrvati (kasnije i Slovenci) *jedan narod koji*, po logici globalnoga povijesnog puta europskog civili-

* Ovo je tekst predavanja održanoga sudionicima ovogodišnje Zagrebačke slavističke škole (25. srpnja 1991. na Filozofskom fakultetu), dotjerano za tisak i opremljeno bilješkama. Izostavljaju se tek uvodne riječi, u kojima je slušateljstvu iz inozemstva bilo ukazano na aktualan trenutak u Hrvatskoj, s obzirom na to da je u tim danima već bila započela oružana agresija na republiku.

¹ »Mlada Hrvatska«, II, br. 5, str. 140; Zagreb, ožujak 1909. Cit. prema: T. Ujević, *Sabrana djela* (u daljnjem tekstu SD), III, Znanje, Zagreb 1964, str. 7.

zacijskog kruga, zahtijeva i svoju državu Jugoslaviju. Riječ je dakle o ideološkom serbo-kroatizmu i političkom jugoslavizmu. Izvanznanstveni razlog stanovita »preskakivanja« ovoga Ujevićeva angažmana leži u tome, što je u proteklih sedamdesetak godina predstavljalo svojevrsni *tabu* kritički razmatrati temeljne (dakle: antropološke, povijesne, kulturološke i druge) *postulate* jugoslavizma, budući da je na cijeni bila ponajprije svakovrsna mistifikacija zbilje. I u prvoj, i u drugoj jugoslavenskoj državi. S obzirom na stupanj tabuiziranja i mistificiranja, ideologijski zahtjev realnog jugounitarizma u Kraljevini odgovara zahtjevu »bratstva i jedinstva« u komunističkoj federaciji. Pokušaj kritičkog govora o *temeljnim pretpostavkama bilo kakve jugoslavenske ideje* već je unaprijed bio demoniziran kao *antidržavni šovinizam* (uglavnom hrvatskog predznaka). Naime, iako bi se, s obzirom na postuliranje *federativnog* načela Titove Jugoslavije moglo očekivati, kako će svaka unitaristička koncepcija biti podvrgnuta oštroj kritici, to se nije dogodilo. Klasno-borbena dogmatika, u funkciji održavanja statusa quo nakon 1945, cijelu je problematiku po kratkom postupku likvidirala tako, što je »krivnja« prebačena na tobože urođeni »šovinizam reakcionarnih, buržoaskih« staleža. Rasap sedam desetljeća dugog jugoslavenskog »okvira«, što se u ovim danima zbiva na tako strašan način, najuvjerljivije pokazuje o kakvu je silovanju činjenica i mistificiranju zbilje bila riječ. No, valja reći i to, da se o Ujevićevu mladenačkom zanosu (kao, uostalom, i u mnogih njegovih vršnjaka!) u hrvatskoj znanosti i javnosti radije i nije govorilo jako glasno, jer bi to uneskoliko moglo »pokvariti« sliku o najvećem hrvatskom pjesniku XX. stoljeća. No, zadaća je znanosti objasniti, a ne suditi; to je tim važnije, što je sudbina mladoga Ujevića ponajmanje *izdvojen, slučajan* primjer. *Naprotiv: spomenuta je konverzija paradigmatična za gotovo čitav njegov naraštaj*. Baš kao i preporodno »ilirstvo« ili kasniji »štrosmajerizam«, tako je i *unitaristička ideja* (kao povijesno mlađi oblik jugoslavizma) — produkt »made in Kroacija«, a nipošto »made in Serbia«. Shodno tome, to je i prvenstveno problem hrvatske znanosti.²

² Do danas tako nije proučen i znanstveno valoriziran Ujevićev pri nos hrvatskoj *političkoj publicistici*, koja je (uz njegovu korespondenciju i neke autobiografske iskaze) središnji »izvor« za razumijevanje njegovih političkih shvaćanja, idejnog razvitka i javnog, političkog angažmana. Još uvijek postoje znatne praznine u pouzdanjoj rekonstrukciji njegova životnog puta. Za ovu temu, *političkog angažmana*, temeljna su orijentacija još i danas — osim podataka i zaključaka do kojih su došli priređivači njegovih Sabranih djela — studija povjesničara Dragovana Šepića *Augustin Ujević u Parizu — tragom dokumenata* (»Forum« 5, 1966, 11—12, str. 546—575), u kojoj su studiji po prvi put objavljeni i vrlo važni izvorni dokumenti (pjesme, članci, korespondencija), kasnije pretiskani i u *Sabranim djelima*, te rasprava Mirjane Gross, *Nacionalne ideje studentske omladine u Hrvatskoj uoči I svjetskog rata* (Historijski zbornik, 1969, str. 75—140). Prvu cjelovitu monografiju o Ujeviću,

2. U Matoševu krugu

Godina je 1909. kad se maturant-odlikaš splitske klasične gimnazije upisuje u prvi semestar Filozofskog fakulteta u Zagrebu. To je, dakako, i doba Matoševe 1909, a odziv na nju prepoznatljiv je i u Ujevićevu sonetu *Hrvatskim mučenicima*:

O gdje je plod od vašeg slavnog sjemena,
i da li kojim rodом krvca vaša rodi!
Jer roblje još smo, snijuć samo o slobodi,
dok smrt je blizu gluha našeg plemena!

A kukavam je Hrvat novog vremena,
te pušta da ga stranac k stalnoj smrti vodi.
Ne opiruć se klanju — krotko janje — hodi
i ne zna zbacit groznog ropstva bremena.

Al vrcnuti će iskra iz vašeg kremena!
Ja vjerujem, ja znam! Ta zar da uzaludu
sve žrtve vam i mučeništva budu?

Da, roditi će rod od slavnog sjemena!
A ako neće, sam ću zazvat pakla vatre
da spale sve, i grom da ropski narod satre!³

»Mladi« su, dakako, bili spremni radikalizirati otpor na starčevićanskoj liniji, no politička je zbilja u Hrvatskoj u njihovim očima tu platformu ubrzo učinila upitnom: nije, naime, hrvatsku problematiku mogla pokrenuti s mrtve točke između Beča i Pešte, kao što to, uostalom, nije uspijevalo ni jednoj etabliranoj političkoj grupaciji. Aneksija Bosne i Hercegovine 1908. umalo što Europu nije uvalila u svjetski rat, a mladima nije trebalo dugo da shvate, kako protusrpska retorika i sudske farse na procesima u Zagrebu i Beču⁴ ne stoje ni u kakvoj zbiljskoj svezi s hrvatskim interesima. S druge strane, fasada što ju je nakon promjene na prijestolju, godine 1903, javno pokazivala Kraljevina Srbija, sjala je u očima mladih neodoljivošću nacionalne slobode i demokratskog političkog života. Mladi međutim nisu mogli znati, kako se iza te fasade brižno njegovala srbijanska vanjsko-politička strategija: imperijalna prevlast, u što je nedvojbeno bilo ukalkulirano kontaminiranje svakog ne-srpskog identiteta, kao što zorno svje-

ali dakako s naglaskom na njegovo pjesničko djelo, objavio je 1971. Ante Stamač: *Ujević* (Biblioteka /časopisa/ »Kolo«, 11). Još g. 1958. Bogdan Krizman objavio je tekst *Zagrebačka policija o mladom Tinu Ujeviću* (»Mogućnosti«, 8, str. 630—640, Split), tiskajući u njemu i Zapisnik o preslušavanju pred »kraljevskim redarstvenim povjereništvom« u Zagrebu, 11. rujna 1912.

³ *Hrvatskim mučenicima*, »Mlada Hrvatska«, listopad/studenj 1909, SD, III, 1964, str. 15.

⁴ Tzv. »Veleizdajnički proces« u Zagrebu i Friedjungov u Beču.

doći pra-podloga svake velikosrpske ideje, Garašaninovo *Načertanije*.⁵

Godine 1909. doduše nije Antun Gustav Matoš bio toliko star, da bi mladima mogao biti pravi »Rabbi«, no i Ujević će ga slijediti u zanimljivoj kombinaciji poetskog uzora i nacionalno-političkih shvaćanja. Mladima je imponirao Matošev status »slobodnjaka«, njegovo iskreno domoljublje i oštar jezik, ali i obaviještenost — s lica mjesta — o europskim i srbijanskim prilikama. Blisko im je svakako bilo i njegovo iskreno prakticiranje međusobne obaviještenosti hrvatske i srpske »knjige« — mladi su vatreni nacionalisti, ali nisu šovinisti. No, Matoš je dovoljno dugo živio i u Beogradu a da iz vlastita iskustva ne bi ojačao svoje pravaštvo, pa i zbog toga nikad neće biti podložan bilo kojoj nacionalno-ideološkoj varijanti koja bi dovodila u pitanje identitet i samosvojnost hrvatskog naroda. Kasniji mu je povijesni razvitak dao za pravo, pa vrijedi očitovati uporišnu tezu njegovih nacionalno-političkih shvaćanja: Hrvate i Srbe je, piše Matoš, »... vjekovni utjecaj oprečnih kultura pretvorio u dva različita kulturna tipa; u dva naroda.«⁶ Iz takva uvjerenja logično proizlazi i slijedeći stav: »Političku jugoslavensku misao oduvijek smo smatrali apsurdnom utopijom.«⁷

Iza ove formulacije skriva se svijest o zloslutnoj prijetnji ideologijske pra-matrice svakog velikosrpsstva, odhrvaćenje gotovo cijeloga hrvatskog narodnosnog područja, što ga je još u vrijeme Preporoda (tekst je napisan 1836, objavljen 1849!) poduzeo Vuk Karadžić. Matoš je, naime, dobro znao ono što i mnogi suvremenici zaboravljaju: *pravaška* je nacionalna ideologija u svom temeljnom obliku bila rođena u glavama bivših vatretnih »iliraca«, Starčevića i Kvaternika, i to kao *izravan odgovor* na tezu »Srbi svi i svuda«. Matoš je tako točno naslutio, da se iza »bratstva«, »narodnog jedinstva« ili »oslobođenja braće ispod tuđinskog jarma« — krije *velikosrpska državna ideja* — otimanje hrvatskog teritorija.

No, hrvatska je zbilja nametala druge probleme, a mladi su se, među njima i Ujević, orijentirali prema neposrednom iskustvu, prema »faktičkom stanju stvari«, toliko oprečnom njihovu idealizmu. Konverzija hrvatskog u jugoslavenski nacionalizam nije se zbilja kao neutemeljeno konvertitstvo, otpor pa borba mladih

⁵ *Načertanije* Ilije Garašanina nastalo je 1844, za njega se doduše doznalo još 1911, ali je po prvi put objavljeno tek 1939, i to usporedo s predloškom, tzv. Zachovim planom. Danas pristupačno u nedavnom izdanju pod naslovom *Izvori velikosrpske agresije*, Zagreb, 1991. U vezi s tim spisom valja posebno upozoriti na to da nije riječ o *izvornom* Garašaninovu tekstu, nego o patvorini, falsifikatu dokumenta što ga je kao plan za politiku Južnog Slavenstva sastavio poljski agent Zach. Na onim mjestima, na kojima je Zach, koji je dosta dobro poznao južnoslavenske prilike, ispisao *hrvatsko ime*, Garašanin ga je precrtao i — zamijenio *srpskim*. Tako je malo trebalo intervenirati pa da nešto što je bilo zamišljeno kao jugoslavensko — postane srpsko. Tek potez pera!

⁶ U članku *Hrvatska i srpska knjiga*, »Hrvatska smotra«, II, 1907, 37.

⁷ U članku o Đ. Deželiću, »Hrvatska smotra«, IV, 1908, 3.

protiv austro-ugarskog »okvira« nije samo rezultat analize političkog aktualiteta nego i dubljih unutarnjih promišljanja i dilema »mlade Hrvatske«. U jednom tekstu, pisanom 1915, dakle s potrebnom distancom spram »pionirskih« protuaustrijskih dana, Ujević će to obrazložiti vrlo uvjerljivo, otkrivajući istodobno i neka svoja temeljna politička stajališta:

»Srbima, Hrvatima i Slovencima Austro-Ugarska monarhija nije bila zemlja meda i mlijeka; nama, koji smo u sebi osjećali neizmjernu kulturnu sposobnost i poziv za višu sudbinu, bilo je tijesno u okviru, gdje su nam davani služinski zadaci i podređeno mjesto. Svojstva su naša tražila upotrebu, volje su naše vapile djelatnost, duše su naše zazivale slobodu. Nama se htjelo da budemo ljudi među ljudima, a ne više sužnji ni eunusi. Nijesmo htjeli da gospodujemo, ali nijesmo htjeli ni da robujemo; htjeli smo naprosto da živimo. Mislili smo na svoju kućicu, na svoju slobodicu; neka ona bude i malena, mi ćemo s njome biti zadovoljni; glavno je da će biti naša. Mislili smo da svaki od nas ima svoju majku, svoju ljubav i svoj san; ništa gori od ostalih dvonožnih sisavaca, vjerovali smo da smo i mi potrebni zajednici ljudi i društvu čovječanstva. Htjeli smo da budemo ravnopravni radnici u kolu naroda i borci na plodnome polju mira; mi smo bili umorni i satrti bitkom koju smo kod stoljeća svakodnevno morali biti protiv osmanske najezde. Dok su drugi spavali, mi smo umirali; to nam je privrijedilo nadimak barbara. Nijesmo željeli biti vječno potcjenjivani; a uvaženje drugih htjeli smo da zaslužimo svojim djelom. Prosvjeta, uljuđenje, obrazovanje, vaspitanje, nauka, napredak — svaka od tih riječi bila nam je draga i sveta; ta svaka nam je od njih predstavljala po jedan cilj, svaka je zahtijevala po jedan napor, sve zajedno su bile naš ideal, a mi smo bili uvjereni — i kažite nam da li je to uvjerenje bilo obmana? — da možemo dospjeti do svojih ciljeva, da naš napor neće biti posve jalov, da ćemo ostvariti barem dio svojeg Ideala. Trudili smo se da u svojem, jugoslavenskom, obliku izrazimo opću ljudsku misao; utvarali smo si da čovjek ne znači nužno ljudožder, da brat ne mora biti krvnik i Kaïn svojem bratu ni čovjek vuk čovjeku, da različne osobe mogu živjeti jedna od druge i jedna s drugom, da nejednaki narodi mogu raditi jedan uz drugoga i razvijati se u slozi. Žice naroda trebaју da budu u skladu za harmoniju lire čovječanstva.

Je li naš san bio isprazan? Je li naša vjera bila ludilo? Je li naša misao bila obmana;

Mi smo mislili da nije. Austro-Ugarska nam je kazala da jest.«⁸

⁸ *Jugoslavensko more*, prvo poglavlje, *Narodno načelo u Evropi i jugoslavensko ujedinjenje*, SD, XVI, 292—293.

Metafora »tijesno u okviru« adekvat je toposu »tijesan grada kut«. Zahtjev je puna sloboda svekolikog života u vlastitoj zemlji (neka »kućica« bude i »malena« — očita aluzija na Starčevićevu glasovitu rečenicu da Hrvatska može biti »i pet ura široka«, ali neka bude slobodna). Vrlo odmjerenom ali jasno upozoruje Ujević na tradicionalnu gluhoću Zapada spram onih koji su, u doba otomanske najezde, stajali na »granici« i, braneći sebe, istodobno de facto bili i predstraža Zapada. Argumentirajući ovako, Ujević isključuje iz svoga »antiaustrijskog« članka svaku iracionalnost nekog samozadovoljnog nacionalizma ili šovinizma, a utemeljujući antiaustrijsku poziciju na analizi zbilje, daleko je od toga da tu poziciju motivira nacionalističkom frazeologijom jugoslavenskog unitarizma. Dakako, on je uvjeren da su Južni Slaveni *jedna nacija*, pa otuda i slijedi pogreška u zaključivanju. No, kako je spomenuto, riječ je o tekstu napisanu u ranu jesen godine 1915, kada su stvari iz europske perspektive izgledale već malo drugačije nego u »pionirskim« godinama 1911 — 1913! Držim da je baš argumentacija u cijelom tekstu, a vidljivo je to i u ovom ulomku, bila razlogom što tekst *nije* objavljen, nego ga je Trumbić pohranio u svom arhivu.⁹

No, vratimo se u godinu 1910/11. »Mladi«, kako smo naglasili, ne vjeruju etabliranim hrvatskim strankama. Sva njihova kombinatorika se u uvjetima pseudo-parlamentarnih režima nakon 1907. svela na praznu retoriku, frankovačka pravaška struja se kompromitirala, jer je postalo jasno da Beč, umatoč svim obećanjima, ne misli ozbiljno s trijalističkim preuređenjem Monarhije. Glasna velikohrvatska i istodobno oštra protusrpska propaganda u takvoj je situaciji imala posve obratan učinak. Nacionalno-politička shvaćanja mladih uoči balkanskih ratova radikaliziraju se u smjeru integralnog jugoslavenstva.¹⁰

3. Na putu k »narodnom jedinstvu«

Uostalom, u Kraljevini Srbiji živjelo se demokratski i slobodno, a sirenske poruke »Slovenskog juga« mogle su i morale u glavama mladaca zazvučati kao iskreni u onom trenutku u kojem im se činilo da u hrvatskom političkom životu više nema nikakve *legalne* perspektive. Raščlamba idejne i ideološke zbrke — na temelju brojnih tekstova u omladinskom tisku, među njima i lijepog broja Ujevićevih — pokazuje doduše, da se teza o integralnom jugoslavizmu (»narodno jedinstvo«) rađa kao konglomerat u osnovi različitih, čak i kontradiktornih ideologija, koje u normalnim prilikama ne bi funkcionirale kao kompatibilne (npr. Maurrasov integral-

⁹ Tekst je prvi put objavio Dragovan Šepić u časopisu »Kolo«, 1966.

¹⁰ Usp. M. Gross, *Nacionalne ideje...*

ni nacionalizam i Sorelov anarhosindikalizam), ali taj kompleks pitanja ni do danas nije dovoljno istražen.¹¹

Nakon što je iz svojih redova uspjela izbaciti Frana Supila, Hrvatsko-srpska koalicija pod vodstvom Svetozara Pribičevića orijentirala se na oportunističku politiku, pripremajući tako postupno teren za »fait accompli« g. 1918. Koalicionaški oportunizam mladi su uočili i s pravom negativno ocijenili, ali nisu slutili njegova strateškog cilja.¹²

Kao signal radikaliziranja mladih odjeknuo je 1910. Žerajićeve atentat na poglavara Bosne i Hercegovine, generala Varešanina, a radikalna pozicija do tada izrazito liberalne omladine bit će obojačena jednom novom dimenzijom: mladi Ivan Meštrović otkrit će im kosovski mit. Meštrovićev KRALJEVIĆ MARKO postat će simbolom roblja koje se budi i buni, unatoč tome što je njegov povijesni predložak bio nešto posve drugo: »turski« vazal; pastirska mitologija zaluduje akademske građane — ni prvi, ni posljednji put. Ali kosovski mit donosi i još nešto: opravdava nasilje na putu »ostvarenja nacije« — srpskohrvatske, dakako.

Na buran raskid Ujevića s Matošem (poznate polemike) gledalo se ponajprije s aspekta »književnih«. No, nema nikakve sumnje, da je u osnovi raskida ležao različit civilizacijski kod: Ujević i drugi mladi prihvatili su *mit*, dok je Matoš ostao na terenu svoje interpretacije *povijesnoga iskustva*. Uostalom, zašto ne upozoriti na to?, i *danas se*, pred našim očima, zbiva sukob mita i povijesti; svjedoci smo kako se sirovi balkanski imperijalizam, otimačina i zločin, legitimiraju mitskom sferom kosovskoga zavjeta: od gesla »Srbi svi i svuda« postao je zahtjev da »svi Srbi mora da žive u jednoj državi«, jer »Srbi možda ne umeju da rade, ali znaju da se biju«.

Godine 1911, na sastanku hrvatske i srpske mladeži Trojedne kraljevine u Splitu, pobjedu odnosi unitaristička ideologija, a Ujević je jedan od njezinih najistaknutijih svećenika i propagatora:

¹¹ Riječ je ponajprije o tome, da bi valjalo ustanoviti *pojmovnik*, koji je neophodan za kategorizaciju *termina* koji su se rabili, ali je to moguće tek nakon uspostavljanja adekvatne *teorijske osnove*, koja se jednim dijelom mora oslanjati na rezultate europske znanosti o problemu *nacionalizma*, a s druge na specifičnost našega podneblja. Najveći je problem u tome, što se u *dinamici* povijesnoga razvoja nužno *mijenja sadržaj pojmova*. S obzirom na donedavne poteškoće u proučavanju ove problematike, o kojima je uvodno nešto rečeno, takav »zašto« u odnosu na rezultate u europskim historiografijama razumljiv je.

¹² Riječ je, najkraće rečeno, u *biti* Pribičevićeve taktike i strategije od 1910. do osnivanja zajedničke države. Hrvatskosrpsku koaliciju vodio je tako, da sačuva njezin položaj legalne političke snage u vrijeme dok postoji Monarhija, ali da istodobno — u trenutku u kojem će se Monarhija (eventualno) raspasti — baš Koalicija bude ta snaga, koja će srpskom kralju »donijeti hrvatsku krunu na tanjuru«. Baš tako mu je i uspjelo da hrvatske zemlje 1. 12. 1918. bez ikakvih jamstava i bez suglasnosti Hrvatskog sabora — ulete u zajedničku državu. Posljedice su poznate.

»I kada god velimo: mi smo jedan narod, mislimo: treba da budemo jedna država, jer narod nije narod, ako nema sposobnosti da stvori svoju državu. (...) Priznati etnopsihičku činjenicu identiteta naroda hrvatskoga i srpskoga — to još ne znači ništa samo po sebi; treba poći dalje, treba uz to prihvatiti sve konzekvencije, a prva je konzekvencija posvema SAMOSTALNA SRPSKO-HRVATSKA DRŽAVA (istaknuto u izvorniku, op. aut.); posvema samostalna jer je jasno do evidencije da je za veliku sliku naše narodne budućnosti potrebno da s idejom narodnog jedinstva pođemo u borbu za narodno ujedinjenje. Jedinstvo je baza naše borbe i sredstvo njena uspjeha, dok je ujedinjenje u slobodi naša najviša svrha.«¹³

U listopadu 1911. upisuje Ujević peti i posljednji semestar na Filozofskom fakultetu u Zagrebu; već ožujka 1912. bit će u Beogradu. Prethodili su tomu međutim važni događaji u Hrvatskoj: u siječnju je banom imenovan Slavko Cuvaj, koji odmah raspušta Sabor, a pseudoustavni režim osnažuje se progonom tiska. U štrajk stupaju *đaci* — do tada neviđeno u Trojedinici! Dakako, solidariziraju se i studenti, među njima i Ujević, pa je uhapšen. Kad je u ožujku pušten iz zatvora — odlazi u Beograd. Uranja u svakodnevnu političku borbu, pa tako nastupa kao govornik i na studentskom mitingu protiv nasilnog režima u Hrvatskoj, na mitingu kod Kneževa spomenika. Rekao je i ovo:

»Pozdravljam vas, draga braćo iz slobodne Srbije. Ja sam ushićen što vidim da naši bolovi odjekuju i u vašim srcima. Nama u Hrvatskoj ne treba većeg i plemenitijeg ohrabrenja nego što je fakat, da ste i vi i vaša vojska uz nas.«¹⁴

Danas, *anno domini MCMXCI*, ove riječi zvuče vrlo impresivno.

Rubikon je bio pređen: u izdanju *Pijemonta*, glasila što je tobože promicalo narodno jedinstvo i slogu, a zapravo je bilo glavni štab velikosrpske propagande, izlazi anonimna brošura pod naslovom *Hrvatska u borbi za slobodu*. Autor je — Ujević; tiskovina je »natempirana«, objavljuje se uoči onog velikog izleta zagrebačke akademske mladeži u Beograd, koji je za unitarističku ideju izvršio trijumfalno: »Velikohrvati« preko noći postaju »Jugoslavenima«, matica nezadovoljne mladeži je za »narodno jedinstvo«.¹⁵ Nema sumnje da je odlučnu ulogu odigrao ideal *slobodne države*, posve u skladu s ideologijom integralnog nacionalizma. Ujević će to formulirati vrlo prenantno:

¹³ SD, X, str. 17, u tekstu pod naslovom *Narodno jedinstvo*, objavljenom u beogradskom »Pijemontu« (II, br. 57, str. 1, 26. 2. 1912).

¹⁴ SD, XVII, str. 492.

¹⁵ Usp. M. Gross, *Nacionalne ideje...*

»Nije Srbija kulturnija od Hrvatske, ali je slobodnija. Nama je danas preča sloboda od kulture.«¹⁶

U Beogradu će Ujević ostati pol godine. To je razdoblje uglavnom neproučeno. Znamo da je dosta objavljiavao, u srbijanskoj, hrvatskoj i bosanskoj štampi. Kako je općepoznato, u svojim autobiografskim navodima iz kasnijih vremena Ujević je vrlo širokogrudan u literariziranju i prešućivanju, a vrlo škrt u činjenicama, dakle nepouzdan. Valja međutim sa sigurnošću pretpostaviti, da je baš u to doba stekao brojne političke veze, koje će dvije godine kasnije biti glavnim razlogom za njegov iznenađan odlazak u emigraciju. U svakom slučaju, njegov prvi beogradski boravak nije ostao tajnom za austrijsku policiju: uhitila ga je 10. rujna 1912, u Zemunu, kad je prelazio hrvatsko-srpsku granicu. Ispitivan je u Kraljevskom redarstvenom povjereništvu u Zagrebu,¹⁷ a u zapisnik je izjavio i ovo:

»Osim toga priznajem da sam u posljednje vrijeme u beogradskim opozicionalnim novinama napisao neko 40 članaka političke naravi, ističući uvijek jednu i istu misao, da je sadašnji poredak u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji po narod štetan, a isto tako da je štetan po narod hrvatski sadašnji državnopravni odnošaj, koji postoji između Kraljevine Ugarske te Hrvatske i Slavonije. (...) U političkom pogledu usvajam potpuno stanovište programa kluba Narodnog Ujedinjenja. Sredstva pomoću kojih se može doći do nacionalnog ujedinjenja Srba i Hrvata ne mogu navesti, ali držim da su prema potrebi dopustiva sva sredstva. Svrha nacionalnog ujedinjenja bila bi u užem smislu samostalna Hrvatska, a u širem smislu Jugoslavenska republika.«¹⁸

Ujević, dakle, nije skrivao svojih temeljnih nazora. Za uvjerenje da je režim u Hrvatskoj »po narod štetan«, kažnjen je progonstvom iz ugarskog dijela Monarhije na 10 godina. Odlazi u Dalmaciju.

Međutim, još će samo godinu dana provesti u domovini, s češćim posjetima Beogradu, u intenzivnoj publicističkoj i organizacijskoj djelatnosti nacionalističke omladine. Još je u dva navrata hapšen, odsjedio je ukupno pet i po mjeseci. U javnosti se prosvjeduje u prilog uhićenom buntovniku, tom prigodom ga conte Ivo Vojnović označuje »najbistrijim umom mlađih naših generacija«. No, conte Ivo je Ujevićev istomišljenik, literarni promicatelj kosovskoga kulta. I, ne samo to: kako svjedoče arhivski dokumenti, preko blagajne Narodnog pozorišta u Beogradu dobivao je novčanu pomoć iz blagajne kraljevske vlade.¹⁹ Beograd je metodički

¹⁶ Usp. M. Gross, *op. cit.*, str. 119.

¹⁷ Usp. B. Krizman, *Zagrebačka policija...*

¹⁸ *Ibid.*, str. 630—631; SD, XVII, 492—493.

¹⁹ U Arhivu Srbije, Beograd, Fond Ministarstva prosvete, neregistrirano.

precizno iskorištavao nezadovoljstvo političkim stanjem u Hrvatskoj.

A »stanje« je doista bilo sve nesnošnije, pa mladi ne moraju izmišljati razloge svoje ogorčenosti i — u krajnjoj liniji — protu-austrijske djelatnosti. Uspjesi Srbije u prvom balkanskom ratu izvanredno pridonose širenju, jačanju i popularnosti unitarističke i jugoslavenske ideje, posebice u Dalmaciji. Iako je zbilja drugoga balkanskog rata otkrila pravu, *imperijalnu* a ne *oslobodilačku* narav balkanskih prijestolnica, to neće bitno utjecati na unitaristički radikalizam mladih nacionalista, iako je opravdano pretpostaviti da su se baš tada počele javljati prve sumnje u »srpski Piemont«.

Posljednji članak prije svoga naglog odlaska u šestogodišnju emigraciju Ujević će tiskati u »Bosanskoj vili«, 30. rujna 1913, pod karakterističnim naslovom *Za novu omladinu*. Postulira *srpsko-hrvatski nacionalizam* i potrebu slobodne jugoslavenske države, ali posebno glasno inzistira na »kulturnosti našeg nacionalizma«, pa konstatira i ovo:

»Naš ideal nije nikako prazno politički: on nije advokatska potreba prepirke oko ovoga ili onoga paragrafa, nije nerazložna želja da se promijene granice na geografskim kartama; naš ideal je jedna duševna vrijednost, jedna unutrašnja potreba, i on je u prvome redu KULTURAN.«²⁰

4. Pariz: nade i — prve sumnje

Do danas nedostaju pouzdani podaci o tome, što je Ujevića ponukalo da u jesen 1913. iz Splita naglo dođe u Beograd, a potom, 22. listopada, isto tako naglo otputuje — preko Budimpešte i Münchena — u Pariz. Na dopisnici jednom prijatelju, 21. listopada, piše: »moram ujutro da naglo putujem.«²¹ U Beogradu sigurno nije bio u nekoj opasnosti, dakle zašto »naglo«? I — zašto uopće?

S obzirom na činjenicu da ga u Parizu već godinu dana kasnije susrećemo kao »pitomca« srpskog Ministarstva vanjskih poslova — o čemu će ubrzo biti više riječi — opravdano je pretpostaviti, da »veze« koje su do toga statusa dovele, ostvaruje još u Beogradu. No, iz do sada poznatih dokumenata to se ne može sa sigurnošću rekonstruirati. U Parizu će Ujević boraviti od početka studenoga.²² Marljivo je surađivao u domovinskim glasilima, želio se upisati na Sorbonnu ali nije uspio. Uoči sarajevskog atentata izlazi u Zagrebu glasovita *Hrvatska mlada lirika*. U njoj je i deset Ujevi-

²⁰ SD, X, 1966, str. 128—129.

²¹ »Gospodine Veljo, Pozdravljam Vas od srca, moram ujutro da naglo putujem. Avgustin Ujević«; SD, XIV, str. 229.

²² Usp. SD, XVII, str. 496.

ćevih pjesama, među njima i *Oproštaj*. Na europskom se horizontu međutim skupljaju ratni oblaci.

Revolver kojim je jugoslavenski nacionalist Gavrilo Princip usmrtio Franju Ferdinanda i suprugu mu Sofiju — atentator je dobio u Beogradu; doduše, ne iz »službenih ruku«, nego u krugovima strogo-tajnim, od onih koji su iz pozadine već godinama ravnali antiaustrijskom propagandom i mrežom simpatizera i »aktivista narodnog jedinstva« u južnoslavenskim zemljama Monarhije: »Slovenski Jug«, »Crna ruka«. Atentat međutim nije bio nikakav »simboličan čin«, pogotovu ne za inspiratore ovog političkog ubojstva: nadvojvoda Franjo Ferdinand, budući austrougarski vladar, smatran je državnim neprijateljem broj 1!

Takozvana »jugoslovenska« historigrafija à la Vlado Dedijer godinama se opširno bavila »Sarajevskim atentatom«, nastojeći uglavnom oko jednoga: osloboditi Srbiju krivnje za prvi svjetski rat. Pri tome nije željela reći, da se u Srbiji tada vjerovalo kako će baš nadvojvoda biti taj koji će, čim postane vladarom, *preurediti* Monarhiju iz dualističke u trijalističku. Za velikosrpski imperijalni plan to bi bilo kobno, jer bi trijalizam značio izaći u susret nezadovoljnim Slovencima, Hrvatima i Srbima u Monarhiji, pa bi time otpao i svaki temelj za iredentu! U Srbiji se isto tako dobro znalo, da nitko u svijetu ni ne pomišlja na nekakav raspad Podunavske monarhije (još u proljeće 1918. bilo je to nevjerojatno!), znalo se da su nacionalističkom jugoslavenskom ideologijom, koja je vukla vođu na mlin Velikoj Srbiji, u biti bili zahvaćeni *vrlo tanki* slojevi, da naime Južni Slaveni u Monarhiji svoje nezadovoljstvo crpe iz *faktičkog stanja* u Monarhiji a ne zbog snova o zajednici s »jednokrvnom braćom« u Srbiji i Crnoj Gori. Trijalistička Austro-Ugarska zauvijek bi onemogućila san o Velikoj Srbiji. To je razlog ubojstvu Franje Ferdinanda.

Mladi, a među njima i Ujević, nisu to znali: nije ih vodio *raison d'état* nego iluzije i ideali. Ujevićevi članci koje je pisao u Parizu svjedoče o tome kako i nadalje čvrsto stoji na platformi jugo-nacionalizma, ali diskurs o tome sve učestalije pokazuje kako stvari nisu više tako jednoznačne. U jednom svom pariškom članku tako će Ujević smatrati važnim naglasiti, kako se u platformi mladih nacionalista radi o »*dvostrukom vjerovanju u jedinstvo i jednakost*«. ²³

Svjetski rat stubokom će izmijeniti dotadašnje kalkulacije: otvorila se šansa za ostvarenje ideala mladih, i oni će, svaki na svoj način, nastojati tome pridonijeti. I Ujević. U kolovozu 1914. nekolicina mladaca — među njima su Augustin Ujević i Vladimir Gačinović — javlja se u Legiju stranaca, iz Toulona se isplovljuje put Jadrana, do Boke se Crne Gore, no od ratovanja nema ništa. Ubrzo ih vraćaju, i već krajem listopada nalazimo ih u Avignonu.

²³ Usp. SD, X, str. 179.

Radeći u Arhivu Srbije na materijalu iz toga doba,²⁴ naišao sam i na nekoliko dokumenata koji pridonose boljem razumijevanju Ujevićeva života, a do sada nisu bili poznati. Ponajprije je to jedno pismo Vladimira Gačinovića, odaslano iz Avignona Srpskom kraljevskom poslanstvu u Francuskoj (koje je tada, kao i francuska vlada i skupština, bilo u Bordeauxu). Gačinović se tuži na teško novčano stanje, govori i u ime svojih prijatelja, ali ih ne imenuje. Za sebe tvrdi da je pitomac Ministarstva vanjskih poslova Srbije i podsjeća kako je u posljednje vrijeme izostala stipendija što ju je inače primao preko Bože Markovića, predsjednika »Slovenskog juga«. Uz ovo pismo sačuvana je međutim i zabilješka, ovjerena žigom Poslanstva:

»Hrvat Ujević i Hercegovac Gačinović, studenti, primali kao pitomci pomoć od g. Markovića.«²⁵

Ovaj dokument, u čiju se autentičnost ne može sumnjati, važan je stoga, što je to prvi do sada poznati dokaz, da je A. Ujević bio *vezan* uz organe vlasti Kraljevine Srbije, da nije dakle, kako se općenito pretpostavljalo, bio »slobodan strijelac«, neovisan intelektualac koji je živio od honorara za svoje članke, prijevode, odnosno redaktorski posao. Kakve su konkretne obveze međutim proizlazile iz ovog statusa »pitomca« — teško je reći. Još je međutim teže zamisliti da nije bilo nikakvih obveza. Važno je podsjetiti kako Ujević *ni u jednom svom sjećanju na pariško razdoblje ne daje ni naslutiti kako je ikada primao nekakvu stipendiju ili uopće primao novac osim za članke*. To je, dakle, svjesno *prešutio*, pa je opravdano pretpostaviti kako je za to imao razloga.

Kad je Frano Supilo u studenome 1914, na putu za London i u jeku priprema za osnivanje Jugoslavenskog odbora, došao i u Bordeaux, posredovao je da se mladi »izvuku« iz Legije, a Ujeviću, koga je poznavao još od suradnje u svom listu, ponudio da se publicistički aktivira. Ovaj je to prihvatio i krajem godine stupio u kontakt s Trumbićem. Idućih mjeseci, uvjerava nas Ujević u jednom kasnijem autobiografskom članku, kontaktirao je s »krajnjom ljevicom ruskoga naroda« i bio »vrlo ubijedeni socijalista«. Trocki i Lunačarski tada su doista bili u Parizu, a tvrdnja o socijalističkom uvjerenju napisana je 1921, kad je Ujević doista pokazi-

²⁴ Prvenstveno je riječ o fondovima koji su do prije nekoliko godina bili pohranjeni u Diplomatskom arhivu DSIP-a, a danas su u Arhivu Srbije, i to ponajprije o neregistriranoj građi pod oznakom Poverljivo, F-1, godine 1914. To je, u biti, arhiv Srpskog kraljevskog poslanstva u Parizu. Opsežan izvještaj o istraživanju bit će objavljen na drugom mjestu.

²⁵ (Ćirilicom, pisano rukom) »Mst In. D., 13. XII, 14«, s parafom »B«. Na poledini dokumenta žig: Legation Royale de Serbie, 13. XII 1914, Objet; Pitomci Min. Sp. Posl., No 832«, Gačinovićovo pismo datirano je »Avinjon, 22. XI, 19« i potpisano »Vladimir Gačinović, student književnosti« (ćirilicom). Fotokopije u posjedu autora.

vao jake simpatije za socijalizam. No, zanimljiva je njegova tvrdnja, da su ga godine 1914. i 1915. s revolucionarima vezali i »želja za brisanjem uskih i šovenskih narodnih predaja, zabluda i predrasuda, razvijanje novog tipa čovjeka...«²⁶

No, kako nam svjedoče njegovi članci iz 1915. u te »zablude i predrasude« svakako nije ubrajao i komparseriju kosovskoga mita, jer baš u tom smislu piše o Meštrovićevoj izložbi u Londonu.²⁷

Nakon što je Frano Supilo otkrio postojanje tajnog »Londonskog ugovora«, u jugoslavenski je problem na dramatičan način unesena i hrvatska komponenta: prijetnja komadanjem nacionalnog teritorija. U pitanju je bila Ujevićeva Dalmacija, a to će utjecati i na mijene u njegovim stajalištima.

»Londonski ugovor« ubrzao je osnivanje Jugoslavenskog odbora, koji je konstituiran 30. travnja 1915. u Londonu. Kao suradnik Odborova »Bulletina« Ujević će u svibnju i lipnju boraviti u britanskoj prijestolnici, pisati o Meštrovićevoj izložbi i — jadicovati iz tuđine.²⁸

Ali, očito, i ne samo to. Naime, postoji jedan dokument koji unosi zabunu u do sada postojeću sliku o Ujeviću, odnosno navodi na zaključak, kako on nije bio samo to što znamo. Naime, u spisima poznatog prijatelja Južnih Slavena, britanskog novinara i povjesničara Robert Seton-Watsona, sačuvao se i NACRT jednog memoranduma, datiranog »u svibnju 1915«.²⁹ Namijenjen je bio britanskoj javnosti, potpisano je 11 ličnosti, sve od reda najistaknutiji političari iz južnoslavenskih zemalja Monarhije; uz Supila i Trumbića nalazimo i — Ujevića. U dokumentu se prosvjeduje protiv tajnog ugovora s Italijom, reklamira pravo Južnih Slavena na istočnu jadransku obalu i — što je posebno zanimljivo i važno — zahtijeva FEDERALNO UREĐENJE buduće zajedničke jugoslavenske države! Ne ulazeći na ovom mjestu u sve potankosti, izrazujem sumnju u to, da bi se pod ovakav važan politički akt, a uz najpoznatija imena emigracije, potpisivao i čovjek koji je bio običan suradnik Bulletina! Ujević *nije* bio članom Jugoslavenskog Odbora. Ali, što je bio? Neovisno o toj dilemi valja reći i ovo: kako nema razloga za sumnjom u autentičnost ovog memoranduma, Ujevićev potpis pod tekstom koji traži *jugoslavensku federaciju* (pune dvije godine prije Supilova nacrtu poslanog Jovanu Jovanoviću!) zasigur-

²⁶ Usp. D. Šepić, *op. cit.*, str. 548—9.

²⁷ U članku *Meštrovićeva izložba i jugoslavenska intuicija (Dopis iz Londona)*, piše npr. »Jedan hram koji je cijeli jedan ciklus; jedan čovjek koji je cijeli jedan naraštaj, to je Ivan Meštrović, to je njegovo djelo. On je u isto vrijeme i prošlost i sadašnjost i budućnost (...); SD, X, 261.

²⁸ Usp. Šepić, *op. cit.*, str. 551—553.

²⁹ R. W. Seton-Watson i Jugoslaveni, *Korespondencija 1906—1941*, I sv., Zagreb—London 1976, str. 222, dokument br. 137. Ovo važno izdanje priredio je Ljubo Boban.

no znači to, da je *i on, i to već tada* svjestan TEMELJNOG PROBLEMA s kojim se hrvatska emigracija imala sukobiti: svjestan je pravih namjera Srbije u pogledu budućih unutarnjih odnosa u zajedničkoj državi! Mjesec svibanj godine 1915. bio bi dakle vremenska odrednica kojom započinje PRIJELOM u Ujevićevim nacionalno-političkim shvaćanjima, u najmanju ruku početak razlaza, koji će se tako dramatično zbivati od 1916. do 1918. godine.

5. Raskid, »slom« i kraj »angažmana«

Ako je točna pretpostavka, da potpis pod zahtjev o federativnom ustrojstvu zajedničke države znači prvi poznati svjestan zakret od dotadašnje nepomućene vjere u »piemontsku« ulogu Srbije, onda se u tom smislu dadu tumačiti i do sada poznati podaci o njegovu daljnjem djelovanju, pri čemu godina 1915. obiluje intenzivnom publicističkom djelatnošću. Ujević radi mnogo, ali mu ne objavljuju sve što misli i napiše. Jedan smo primjer već spomenuli — prvo poglavlje *Jugoslavenskog mora* Trumbić će zadržati u svojoj ladici. Uostalom, sve je više podataka o tome, da »mladi« misle drugačije nego »stari« (u Jugoslavenskom odboru iznimka je, dakako, Supilo). A službeni krugovi Srbije uopće nisu oduševljeni time što mladi — i opet je među njima Ujević — bezrezervno ističu pojam JUGOSLAVIJE. Naime, i najodgovornije srpske ličnosti (među njima i regent Aleksandar), i nadalje u javnosti govore o »Velikoj Srbiji«, kao da Niške deklaracije nije nikad bilo! Kako danas znamo, u srpskim se političkim krugovima na neku ravnopravnu Jugoslaviju nikad nije ni pomišljalo (Nikola Pašić će do smrti, 1926, biti protivnikom Jugoslavije! Njegova karta Velike Srbije gotovo je identična s današnjom, takozvanom »Šešeljevom granicom«!).

No, u svom viđenju jugoslavenstva kao visokocivilizirane sinteze onog ponajboljeg među Južnim Slavenima, Ujević nije bio osamljen. Nije bio osamljen ni u osjećaju da su »mladi« gurnuti u stranu, da kao »prvoborci« jugo-ideje nikako nisu mogli utjecati na tok političkih zbivanja. A ona su tekla, osjećali su to — u krivom smjeru. Zacijelo nije slučajno što se istodobno kad u Jugoslavenskom odboru dolazi do prvih ozbiljnih neslaganja oko budućeg uređenja zajedničke države — početkom godine 1916. — i »mladi« počinju drugačije organizirati nego do tada. U Ženevi dolazi do poznatog sastanka »Jugoslavenske nacionalističke omladine u inostranstvu«; za člana »Centralnog odbora« predviđen je i Ujević.³⁰ A dva predstavnika hrvatske i slovenske mladeži, Fabijančić i Bartulica, bez znanja Srba u »Centralnom odboru«, dogovaraju i sli-

³⁰ Historijski arhiv, Split, Arhiv JNO, Omladinska zbirka, Kutija 1, Fascikl IV. Tu se nalazi *Zapisnik* sa spomenutog sastanka, održanog 18. 4. 1916. Na temelju iste građe, sačuvane u Arhivu J.O., o tome je pisao D. Šepić, *op. cit.*, str. 555—556.

jedeće: ako međunarodne okolnosti ne bi dopustile ostvarenje zajedničke države kakva je bila zamišljena, oni će tražiti »samostalnu, zajedničku državu Hrvata i Slovenaca«. ³¹ Dakle — bez Srbije!

Iako bismo to očekivali, Ujević se *neće* angažirati u krugu vrsnika-istomišljenika. Fabijančić se tako jednom dopisnicom Bartulici žali na Ujevićevu neaktivnost. ³²

Godina 1916. i do sada se u literaturi o Ujeviću označavala »prijelomnom« u njegovu životu, godinom »sloma«. I sam je davao poticaja takvim tvrdnjama. To mišljenje zastupa i dokumentira ga i do sada najbolji poznavalac Ujevićevih pariških godina, Dragovan Šepić. ³³ Stoji li naša tvrdnja, da se Ujevićev »rastanak« s radikalnim nacionalnim unitarizmom (dakle, i centralističkom državom!) može locirati već u mjesec svibanj 1915, jer zahtjev za *federativnim uređenjem Jugoslavije* to nedvosmisleno implicira, onda je do »sloma« moglo doći u trenutku kad je Ujeviću postalo jasno, da se to u suradnji s dojučerašnjim »Piemontom« Južnih Slavena, Srbijom — neće dati ostvariti. Prijetnja amputacijom hrvatskih teritorija (jadranska obala) s jedne strane, trvenja u Jugoslavenskom odboru te kruto držanje srbijanskih vlasti (unatoč »slomu Srbije« 1915. i njezinu teškom položaju uopće), mogao je biti uzrokom duboke duševne *krize* o kojoj imamo dovoljno podataka, ali ne i izravnih svjedočanstava za *razloge*. Ako vrijeme nastanka nekog relevantnog pjesmotvora ima samo po sebi neko značenje, onda valja podsjetiti da baš negdje u veljači 1916. nastaje i Ujevićeva glasovita *Svakidašnja jadikovka* (tiskana je, međutim, tek 1917), koja na adekvatan način reflektira stanje duha i tijela nakon neispunjenih »obećanja što si ih meni zadao«. ³⁴

U literaturi su razlozi za Ujevićev »slom« često pronalazeni i u intimnoj sferi. Pa, ako i nema sumnje da je i to odigralo stanovitu ulogu (kakvu — ne možemo točno odrediti), uvjerljivijim nam se čini bitne razloge potražiti baš na razini dotadašnjeg Ujevićeva političkog angažmana. Svi poznati podaci svjedoče o duševnim nemirima, neobičnome i agresivnom ponašanju (prema protivnicima, ali i prema prijateljima), sačuvana pisma su dokazom i za tešku depresiju i maniju proganjanja. ³⁵ Započeto godine 1916, to

³¹ *Ibid.*

³² U rujnu 1917: »(...) Ujević je prekinuo sve veze sa jugoslovenskom stvari i sad mi piše Šarli da je plaćen od Crne Gore (?),« *Pisma V. Fabijančića*, Omladinska zbirka, sv. 10 (prijepisi M. Bartulice).

³³ Šepić, *op. cit.*

³⁴ »Često poezija govori više od političkog programa« (M. Gross, *op. cit.*, str. 101). Ova lakonska konstatacija upućuje na potrebu da se i s tog motrišta analizira Ujevićevo pjesništvo do godine 1919, i stavi u logičan suodnos s »diskurzivnim« njegovim tekstovima iz istoga razdoblja.

³⁵ Kao prvorazredan izvor svjedoči o tome sačuvana korespondencija iz toga doba. Usp. SD, XIV, 239—255, osobito s de Giulliem, Trumbićem i Bartulicom. Usp. i Šepić, *op. cit.*

se stanje pojačava 1917. Dakako da pati i njegov profesionalni ugled: dotad pravi publicistički profesionalac postaje nepouzdanim čovjekom koji ne izvršava obećanja, iako je za dogovorene članke primio i predujam.³⁶ Ujević je u sukobu sa svima, posebice pak sa srbijanskim poslanikom u Parizu, Milenkom Vesnićem, okrivljujući »ljude oko poslanstva« kao glavne krivce svoje nesreće. Ujevićevi odnosi sa srbijanskim vlastima ne mogu se, nažalost, nakon već spomenutih podataka o pitomcu i stipendiji, pratiti u izvornom materijalu: pristupačna dokumentacija Poslanstva ne potvrđuje čak ni ono što bi se očekivalo, s obzirom na sačuvane isprave i službene knjige: da je Ujević npr. posjedovao putovnicu Kraljevine Srbije (sam tvrdi da ju je dobio pod brojem 606, ali ne spominje kada), niti da ju je »vehementno vratio« u srpnju 1917.³⁷ Ujević će, šloviše, zatražiti i CRNOGORSKO DRŽAVLJANSTVO (koje neće dobiti), što je u trenutku teškog sukoba između dviju emigrantskih vlada (izbjeglička crnogorska vlada imala je sjedište u Neuillyu kraj Pariza) bila prava politička diverzija i dostatan *casus belli*. Sačuvana Ujevićeva korespondencija potvrđuje njegovo duševno rastrojstvo — pomišljao je i na samoubojstvo. Da je bio sklon i samostalnim političkim potezima u velikom stilu, dokazuje i njegovo dopisivanje s glavnim urednikom talijanskom lista »Il popolo d'Italia«, Benitom Mussolinijem, na početku g. 1918.³⁸ Ne ulazeći ovdje u potanju analizu svih okolnosti i dimenzija ovog »otvorenog pisma«, valja istaknuti ipak nešto: Ujevićeva argumentacija o potrebi »talijansko-jugoslavenskog« sporazuma u prvom se redu oslanja na civilizacijsko-kulturološke činjenice: mediteranski kulturni krug jest ono zajedničko jednoj i drugoj »obali Jadrana«. Neizravno, to je negacija »rodovsko-plemenskog« sindroma, toliko prisutnog u dugogodišnjoj argumentaciji srpskohrvatskog nacionalnog unitarizma (»dinarski čovjek«).

Kako je poznato, Ujević se samo kompromitirao ovim upletanjem u visoku politiku, jer su pravi političari ubrzo »okrenuli ploču«, pa mu je intervencija kod Mussolinija donijela samo nepriklia.³⁹

Ako Ujevićevu duševnu krizu možemo pouzdano pratiti u godinama 1916. i 1917, onda se čini da ona u proljeće 1918. popušta: pismo Mussoliniju jest neuspjao pokušaj, ali otkriva da se Ujević pribrao. To potvrđuje još bolje jedan njegov članak o Jugoslaviji, iz kojega se vrlo jasno odčitava evolucija u njegovim ideološkim i političkim shvaćanjima. Članak pod naslovom *Obrisi Jugoslavije*, objavljen 15. lipnja,⁴⁰ sadrži npr. i ove misli:

³⁶ Šepić, *op. cit.*, str. 558—561.

³⁷ *Ibid.*, 558, ff.

³⁸ *Ibid.*, 565—566.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ Članak je poslan Bartulici u prosincu 1917.

»Mi koji smo nekada najživlje propovijedali borbeno ujedinjenje protiv mrtvog koalicionoga jedinstva — dinamički element preporoda i stvaranja protiv statičke konstatacije etnološke činjenice, danas svraćamo pažnju na zahtjev da unifikacija bude plodna amplitudom i hranjena životom a ne smrću različitih narodnih činilaca. Nacionalno načelo ne znači nama posvemašnje poricanje regionalnoga bogatstva nego samo njegovo iskorišćenje u vidu veće produktivnosti vrela radinosti, isto kako nam, na drugu stranu, ne znači isključenje ni jedne razumne misli ljudskoga bratstva. Jugoslavija može da bude dobar naslov čestite državne — naročito ekonomske i kulturne — simbioze Srba, Hrvata i Slovenaca. Jugoslavija ima da bude isto tako jedan od podnaslova Balkanske konfederacije, jedno od ne baš posljednjih poglavlja u knjizi Sjedinijenih Država Evrope. (...) Jugoslavensko oslobođenje i ujedinjenje na nacionalnoj i demokratskoj bazi jeste bitni uslov demokratske reorganizacije Evrope. (...) Jugoslavija će jednom biti, ali šta će tada biti Jugoslaveni? Hoće li u jednoj nezavisnoj državi živjeti jedan slobodan i srećan narod? Hoće li taj narod biti kulturnan, i sit, i zadovoljan (...)«.⁴¹

Za posljednju godinu Ujevićeva boravka u Parizu do sada nije bilo gotovo nikakvih podataka. Prije nego će se u svibnju 1919. vratiti u domovinu — već novostvoreno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca — novopronađeni podatak u arhivu Srpskog poslanstva u Francuskoj svjedoči da je Avgustin Ujević primio jednokratnu novčanu pomoć.⁴²

Ujevićev »politički angažman«, u amplitudi od hrvatskog pravaškog do jugoslavenskog unitarnog nacionalizma te, u posljednjoj fazi, sklonosti k federativnom unutarnjem uređenju kao jamstvu za »*život različitih narodnih činilaca*« (što je, de facto, odustajanje od unitarizma kao već gotove »činjenice«) možemo dakle pratiti od 1909. do 1918. godine: nakon povratka u domovinu nikada se više neće »baviti politikom«, a kako je poznato, korjenito će promijeniti i način života. Politički je angažman Avgustin Ujević, koliko to za sada možemo pratiti u izvorima, prihvatio kao polugu za ostvarenje »novoga svijeta«. Odustajanje od te razine istodobno je značilo prionuti uz »novo pjesništvo«, a po njemu Ujević i jest najveći hrvatski pjesnik ovoga stoljeća.

⁴¹ SD, X, 290.

⁴² Arhiv Srbije, Ministarstvo unutrašnjih dela, Izbeglička arhiva Pariz, 1916—1919, Knjiga primanja i izdavanja, str. 343, pod brojem 222, 14. 4. 1919: »Avgustin Ujević, trenutna pomoć, 100 FF«.

ZUSAMMENFASSUNG

In der bisherigen Ujević-Forschung wurde seine jugendliche politische Tätigkeit weniger als sein dichterisches Meisterwerk beachtet, nicht zuletzt auch deshalb, weil die reale Existenz beider »jugoslawischen« Staaten (1918—1941 und von 1945 bis vorgestern) bestimmte Grundfragen des *Jugoslavismus* zum Tabu gemacht hat. Jedoch ist die geistige und ideologisch-politische Entwicklung des jungen Intellektuellen gerade paradigmatisch für seine ganze Generation und Ujević selbst eine der Hauptfiguren der Bewegung der »Nationalistischen Jugend« in Kroatien. Zuerst ein entschiedener Anhänger der kroatischen Nationalidee von Ante Starčević, wurde Ujević zum Verfechter des jugoslawischen Nationalismus, und kämpfte auch in der Emigration für einen gemeinsamen südslawischen Staat. Von der gross-serbischen Politik Belgrads enttäuscht, brach er 1919 mit Politik ab und widmete sich nur der Dichtung. Der vorliegende Text — es ist ein Vortrag, den der Verfasser im Juli 1991 vor ausländischen Slavisten der Zagreber Slavistenschule gehalten hat — schildert die Entwicklungsphasen seines politischen Engagements und bietet — neben der Ergebnissen der bisherigen Forschung — einige neue Fakten und Ansichten. Die politischen Gedanken Ujevićs werden durch ausgewählte Textbeispiele (Gedichte, Publizistik) illustriert.